

TRANSCENDENTALIST ADABIYOTIDA TA'LIM MASALASI

Xolmurodova Gulruh Xolmamatovna,

Qarshi davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi.

Atamurodova Feruza Tashmurotovna,

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti Xorijiy tillar kafedrası dotsenti, PhD

Annotatsiya: Ushbu maqola Transcendentalist adabiyotda ta'limning o'rni va ahamiyatini tahlil qiladi. Asosiy e'tibor Ralph Waldo Emerson va Henry David Thoreau kabi yetakchi vakillarning asarlarida ifodalangan ta'lim g'oyalariga qaratilgan. Transcendentalizm ta'lim individualizm, o'ziga ishonch, ruhiy rivojlanish va an'anaviy ta'lim tizimlarini rad etib, tajriba va intuitiv bilimlarni afzal ko'rishga asoslanadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, transcendentalist fikrlar XIX asr Amerika adabiyotida taraqqiyparvar va axloqiy asoslangan ta'lim modelini shakllantirgan.

Kalit so'zlar: Transcendentalizm, ta'lim, Emerson, Thoreau, individualizm, o'ziga ishonch, intuitsiya, Amerika adabiyoti

Transcendentalizm XIX asr boshlarida Amerikada paydo bo'lgan falsafiy va adabiy harakat bo'lib, intuitsiya, ma'naviyat, tabiat va insonning tug'ma yaxshiligiga urg'u beradi. Bu oqimda ta'lim oddiy bilim berish emas, balki shaxsiy yetuklik va axloqiy komillik sari bo'lgan o'sish jarayoni sifatida ko'riladi. Transcendentalistlar rasmiy ta'lim tizimlarini tanqid qilib, shaxsga yo'naltirilgan va hayotiy tajribaga asoslangan o'qitish usullarini ilgari surishgan. Ushbu maqolada Emerson va Toro ijodi orqali transcendentalist adabiyotdagi ta'lim g'oyalari yoritiladi.

Transcendentalizm Germaniya idealizmi, romantizm va sharq falsafasi g'oyalaridan ta'sirlanib, bilim manbaini tashqi manbalarda emas, balki insonning ichki dunyosida deb hisoblaydi. Emerson "Amerikalik olim" nomli mashhur esseysida shogirdlarni mustaqil fikrlashga undaydi: "O'ziga ishonch – barcha fazilatlarining asosi." Transcendentalistlar nazarida haqiqiy ta'lim aqlni emas, balki axloqiy fazilat va ruhiy yetuklikni rivojlantirishi kerak.

Emerson o'zining ko'plab esseylarida ta'lim mavzusiga qayta-qayta murojaat qiladi. 1860-yildagi "Ta'lim" nomli asarida u yodlash va mexanik bilim berish usullarini tanqid qilib, bolani tabiiy qiziqishlariga mos va individual yondashuv asosida o'qitish zarurligini ta'kidlaydi. Emerson o'qituvchini bilim yetkazuvchi emas, balki shaxsiy rivojlanish yo'lini ko'rsatuvchi sifatida ko'radi.

Toro o‘zining “Walden” nomli asarida ta’limni bevosita hayotiy tajriba orqali olib borish mumkinligini namoyon etadi. Toro o‘zining ta’lim sohasidagi merosi bilan bebaho va keng qamrovli ta’sirga ega bo‘lgan shaxsdir. XIX asr boshlarida ta’limning og‘ir sharoitlari uni umidsizlikka emas, balki islohotlar va yangi o‘qitish uslublarini ishlab chiqishga undadi. U ta’limni jamiyat muvaffaqiyati uchun ajralmas va ichki qiymatga ega jarayon sifatida ko‘rdi. Shuningdek, uning nazariyalari va g‘oyalari zamonaviy “progressiv ta’lim” deb ataluvchi tizimning shakllanishiga asos soldi. Bugungi kunda ko‘plab maktablar ushbu progressiv modelni qabul qilmoqda. Toru ilgari surgan samarali pedagogik usul va strategiyalar hayotga tatbiq etilgan sari, faktlarni majburiy o‘rgatish va yod olishga asoslangan an’anaviy “ombor” uslubidagi ta’lim tizimi tarix sahifasiga aylanadi. Natijada, tanqidiy fikrlovchi va ijodkor avlod shakllanadi hamda dunyoni yanada yaxshi tomonga o‘zgartiradi.

Transcendentalist mualliflar o‘z davrining rasmiy va avtoritar ta’lim tizimlariga qarshi turishgan. Ular faol ishtirok, o‘zini anglash va axloqiy javobgarlikni ta’limning asosiy maqsadi deb bilishgan. Ushbu qarashlar keyinchalik Jon Dyu kabi islohotchi pedagoglar tomonidan ham davom ettirilgan. Transscendental ta’limning doimiy asosiy g‘oyasi — bu insonning o‘zini anglash yoki o‘zini rivojlantirishdir. Transscendental pedagogika o‘quvchilarning ruhiy, jismoniy va aqliy kamolot yo‘lini qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltirilgan edi. Bu yo‘nalishdagi o‘qituvchilar har bir o‘quvchiga o‘z fikr va tuyg‘ularini qadrlashni, shaxs sifatida o‘zining ichki qadrini anglashni o‘rgatishga intildilar. “Maktab haqidagi yozuvlar” asarida Alcott bir jumlada transscendental ta’limning asosiy maqsadini quyidagicha ifodalagan: “Ushbu maktabning maqsadi ruhni ochish edi.” U o‘z maktabi va o‘zini eng katta maqtovga loyiq deb, o‘quvchilardan biri maktabdan tashqarida: “Alcottning maktabida o‘qib, o‘zini anglamaslikning iloji yo‘q,” deganini eshitganida his qilgan bo‘lsa kerak.

O‘sha davrda ta’limning umumiy maqsadi ommani yagona, bir xildagi jamiyat sifatida shakllantirish, ularni hukumatning har qanday yo‘nalishiga — yaxshi bo‘ladimi, yomonmi — itoatkor holatga keltirish edi. Transscendental o‘qituvchilar esa bu an’anaviy yondashuvga qarshi chiqdilar. XIX asrning boshqa o‘qituvchilaridan farqli o‘laroq, ular individuallik va shaxsiy qadriyatga urg‘u berishdi. Har bir o‘quvchi o‘ziga xos shaxs sifatida ko‘rilib, qat’iy tartib-intizomdan ko‘ra yo‘l-yo‘riqqa muhtoj deb hisoblanardi. Ular uchun bilim olish intizomdan ustun turardi. Ularning pedagogik metodlari o‘ziga xos va samarali bo‘lib, o‘sha davrdagi keng tarqalgan yod olish va takrorlashga asoslangan o‘qitish uslubidan

keskin farq qilardi. Transcendental ta'lim boshqa falsafiy yo'nalishlardan — Idealizm, Naturalizm, Pragmatizm, Eksperimentalizm va Progressivizm kabi turli pedagogik maktablarning konsepsiyalari va strategiyalarini birlashtirgani bilan ham alohida ahamiyatga ega.

Transcendentalist adabiyotda ta'lim inson salohiyatini to'liq ochib berish vositasi sifatida talqin etiladi. Emerson va Thoreau asarlarida bu jarayon erkinlik, shaxsiylik va tabiat bilan uyg'unlik orqali amalga oshiriladi. Ularning qarashlari bugungi kunda ham ta'lim falsafasi va amaliyotida muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Emerson, R. W. (1837). The American Scholar.
2. Emerson, R. W. (1860). Education.
3. Thoreau, H. D. (1854). Walden.
4. Buell, L. (1973). Literary Transcendentalism.
5. Атамуродова Ф. Т. ЖЕЙМС ЖОЙС ВА ЖОН ГОЛСУОРСИ АСАРЛАРИДА ХАРАКТЕР МАСАЛАСИ //МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА. – 2020. – Т. 3. – №. 6.